

Uredniku Zbornika Muzeja Đakovštine, Đakovo

Poštovani gospodine!

U Zborniku 7 i 12 objavili ste prikaz moje knjige „Iščupani koreni Velikog Nabrđa” gospodina Željka Lekšića i kritiku moje knjige „Beg iz jasenovačkog pakla” gospodina Vladimira Geigera.

Zbornik poziva na polemiku-reagiranje i ja se odazivam.

Gospodine Geiger!

Nedavno sam saznao za Vašu kritiku moje knjige „Beg iz jasenovačkog pakla.” Navikao na falsifikovanje i grubo zanemarivanje istorijskih činjenica o stradanju Srba u NDH u sličnim tekstovima, nalazim da ste u Vašoj kritici bili umereniji od mnogih, iako ste činjenice koje sam naveo nazvali „pretjerivanjem” ili „svim i svačim,” da se poslužim Vašim rečima. Godinama tragam za istorijskim činjenicama koje osvetljavaju „srpsko-hrvatsko pitanje.” U istraživanju nisam koristio samo: „srbijanska pera neugodna u nacionalističkom pretjerivanju o stradanjima i žrtvama Srba u NDH, posebno o stradanjima i žrtvama u Jasenovcu.” Nije bilo teško pretpostaviti da su nekima „srbijanska” pera neugodna, ali posle Vašeg reagovanja na moju knjigu, jasno je da je spisak Vama neugodnih izvora mnogo duži jer sam se oslanjao na dela pisaca kao što su Ivo Banac, Mladen Colić, Antun Miletić, Viktor Novak, Bogdan Krizman, Josip Horvat, Zdenko Štambuk, Ferdo Čulinović, Fikreta Jelić Butić, Erve Lorijer, Ficroj Meklejn, Valter Šelenberg, Edmund Glajze fon Horstenau, koje niko ne može svrstati među „srbijanska pera”. U delima ovih autora nalaze se i Pićilijeva peč, i srbosjek, i sapun, i takmičenje ustaša u klanju ljudi. Pobedio je student prava Zgrebačkog sveučilišta Pero Brzica. Za zadato vreme zaklao je 1.300 ljudi i tako pobedio koljače Banzija, Žilu, Zinušu.

Ove godine se u Zagrebu pojavio plakat sa slikom jasenovačkog drveta za vešanje i natpisom: „Srpsko porodično stablo.” Trijumf nekažnjelog zločina ili nešto drugo?

Zločine počinjene u logoru Jasenovac istraživala je Zemaljska komisija Hrvatske za utvrđivanje zločina okupatora i njihovih pomagača. Taj dokument AVNOJ-evske Hrvatske, temelja državnosti današnje Hrvatske, potpisali su sekretar dr Ante Štokić i predsjednik dr Venceslav Celigoj. Nadam se da ne moram da dokazujem da ova dva doktora nisu „Srbijanci.”

Razumem, gospodine, da Vaš zdrav razum ne može da prihvati da su vaši sunarodnici nad nedužnim sugrađanima Srbima počinili takva zverstva i u tolikom broju.

Vi, gospodine, ne prihvatate navode o „stotinama tisuća žrtava logora Jasenovac, uglavnom Srba.” Nikako da saznam koji bi to broj hrvatskom mnjenju bio ugodan. Ubistvo jednog nevinog čoveka je zločin.

Zapovjednik nad svim hrvatskim logorima bio je Maks Vjekoslav Luburić. U svečanom govoru u Jasenovcu, prilikom dodele medalja najzaslužnijim ustašama, 9. oktobra 1942. godine, on je rekao: „I tako smo vam mi u ovoj godini, ovdje u Jasenovcu, poklali više ljudi nego Osmanlijsko carstvo za cijelo vrijeme boravka Turaka u Evropi.” Drugom prilikom, Luburić je bio konkretniji: „Ubijeno je 500.000 Srba.” (Fikreta Jelić Butić)

Drugi zapovjednik logora Jasenovac, Filipović Majstorović Miroslav, u sudskom procesu izjavljuje: „U Jasenovcu sam bio kao ustaški časnik i upravitelj logora 4 mjeseca 1942. godine. Priznajem da sam lično ubio oko 100 zatočenika. Za moje vrijeme, po mom računu, likvidirano je u logoru Jasenovcu 20 – 30 tisuća zatočenika.”

Za četiri meseca 1942. godine, likvidirano je 20 do 30 hiljada zatočenika, a godina je i tada imala 12 meseci. Kakav je godišnji bilans, to Majstorović ne kaže. To je bila najkrvavija godina. Ne čudi me da on ne zna ukupan broj likvidiranih zatočenika. Bio sam u tri logora. Ni u jednom nas niko nije pitao za ime i prezime ili iz kojeg smo mesta. Proveravao sam i kod starijih da li su zapazili da su nas negde prebrojavali i registrovali. Niko se ne seća da su to činili. Bili su zadovoljniji da nas je što više. Najvažnije im je bilo da niko ne sme da ostane živ.

Majstorović još izjavljuje: „Ističem da je početkom ljeta (1942.) izvršena u Jasenovcu likvidacija logora Đakovo. Kod te likvidacije bilo je 2-3 tisuće Židovki i njihove djece.”

Mogu da zamislim kako su se užasno osećali Đakovčani i biskup Akšamović kada su saznali da se u njihovom gradu nalazi logor za žene i decu. Tu su Jevreji čekali sledeći transport za gubilište.

Gospodine, nisam rekao da je hrvatski narod genocidan. Genocid sprovodi država, ona donosi zločinačke zakone i sprovodi ih u delo svojim oružanim snagama.

U Austrougarskoj vojsci, koja je prešla Drinu 1914. godine, bile su hrvatske divizije. Po Mačvi i Zapadnoj Srbiji počinile su velike zločine. Dok je rat još trajao, u Srbiju je došao Švajcarac dr Arčibald Rajs, poznati forenzičar. Kao nezavisni istraživač utvrdio je činjenice o počinjenim zločinima. Od Drine do Kolubare pratio je put nastupanja 42. hrvatske vražje divizije. U svoj izveštaj uneo je šta je sve video i saznao o njenim zločinima. Tako je evropska javnost saznala istinu. Zbog ograničenog prostora, navodim samo par detalja koji se odnose na 28. osječku pukovnicu 42. divizije: „Kapetan iz 28. pukovnije izjavljuje: U Šapcu su vojnici ubili pored crkve više od šezdeset građana koji su pre toga bili zatvoreni u crkvi. Oni su izbodeni bajonetima da bi se štedela municija.” Odmah posle rata 1920. g. K. Šturcener objavio je knjigu o zločinima hrvatske vojske u kojoj stoji i ovo: „Potporučnik Bertić iz 28. pukovnije samo u jednom danu streljao je sedam srpskih seljaka.”

Gospodine Geiger, meni nije poznato da li je u 28. pukovnici bilo časnika i vojnika iz Đakovštine. Vama je lakše da to otkrijete.

Poglavnik Ante Pavelić 1941. g. u Temeljnoj uredbi o ustrojstvu ustaške vojnice i domobranstva, nalaže da se „Hrvatska vojska organizuje i vodi po uzoru i principima Hrvatskog domobranstva do 1918. godine. Na taj način produžiće se u našoj vojsci sve slavne tradicije prve naše vojske i njene slavom ovječane 42. vražje divizije.”

U „slavom ovjenčanoj diviziji” podoficir-dočasnik je Josip Broz, poznatiji kao Tito, a časnik je hrvatski književnik dr Mile Budak. Književnik je zarobljen u Kolubarskoj bici. Taj „srpski rob” u svojoj knjizi „Ratno roblje” navodi da je više vremena proveo u niškim kafanama nego u kasarni za zarobljenike te da je kao zarobljenik poslao više pisama po Austro-Ugarskoj od svih zarobljenika iz 25. zagrebačke pukovnije i 28. osječke zajedno. Srpska vojska ne samo što poštuje odredbe Ženevske konvencije, već i preteruje u blagonaklonosti prema Hrvatima zarobljenicima koji su tada ponavljali samo jedno: „Braćo, Srbi....”

U pomenutom delu dr Budak piše o besčašću hrvatskih vojnika u pohodima i ratovima vođenim pre XX. veka u Evropi.

„Mi smo u monarhijinim ratovima dobili ime barbara, vandala... Dobro, vršili smo državljansku dužnost... da ne zaboravimo svoje državljanske dužnosti dokazuje i ovaj rat (1914.-1918.). Hrvatske zemlje daju državi tri zboru redovne vojske.”

Zbog takve vojske cela nacija, vekovima, nosi križ sramote.

Ideolog ustaštva Mile Budak zahvalio se Srbima za gostoljubivost u Nišu. U Gospiću 1941. g. poručuje: „Jedan dio Srba ćemo pobiti, drugi raseliti, a ostale prevesti u katoličku vjeru i tako pretopiti u Hrvate.” Iste godine dr Budak u Lovincu kod Gračaca–Lika, 10. juna, savetuje Hrvate: „Što se tiče Srba, nije dosta drvo posjeći, treba mu i žile iščupati.”

Nekoliko godina po izlasku moje knjige o V. Nabrđu, prikupljajući materijal za jednu drugu knjigu, pronašao sam ovaj Budakov govor u Lovincu. Žalim što za njega nisam znao ranije. Naslov bi bio: „Iščupane žile Velikog Nabrđa.” Budakovi sledbenici su doslovno ostvarili njegovo uputstvo. Vrlo dobro znate da Veliko Nabrđe više ne postoji. Jedan deo Srba je pobijen, drugi prognan, žile iščupane, najslabiji je rezultat postignut u pretapanju Srba u Hrvate.

Zašto sam se toliko zadržao na ideologu ustaštva, Budaku. Skoro sam video dečke, na Jelačić placu, u crnim odorama Jure Francetića. Osječki Glavaš Branimir ostao je bez 10 godina robije. Kardinal sa nezgodnom ratnom biografijom, biće hrvatski svetac. Učestali su fašistički pozdravi. Vitez Miro Barišić je dobio spomenik. Nisam sasvim siguran gde su podignuti spomenici Budaku i Francetiću.

Srbija je upoznala Hrvate na kraju XX. veka. O onome što se dogodilo Srbima u Nezavisnoj Državi Hrvatskoj, Srbija nije mnogo znala. Komunistička politika je sudbinu Srba u NDH pretvorila u tabu temu, ne samo za društvo već i za istorijsku nauku... Devedesetih godina, posle ponovljenog progona, Srbija saznaje za golgotu Srba prečana od pre 50 godina.

Želim da kažem ponešto o mojoj „netrpeljivosti” prema Hrvatima. Moje lično iskustvo i iskustvo moje porodice, kao pripadnika srpskog naroda u NDH bilo je krajnje dramatično, traumatično, tragično. Uz to, bili smo neposredni svedoci neverovatnih zverstava nad drugim sunarodnicima i sapatnicima Jevrejima, zverstava koje ljudski razum ne može ni da svati ni da prihvati.

Sigurno da takvo iskustvo izaziva snažne ljudske emocije, ali Vas uveravam da su to isključivo emocije dubokog bola za izgubljenim članovima porodice i saosećanja sa bespomoćnim žrtvama.

U privatnom i profesionalnom životu rukovodio sam se, pre svega, doživljajem i procenom individualnih vrednosti ljudi, često se družio i prijateljavao sa ljudima hrvatske narodnosti. Kod nas u Nabrđu, moja porodica je u svoj dom primala mnoge Hrvate. Baš zato što sam, kako vi kažete, vaspitan u „srpskom duhu,” na našu Krsnu slavu i kirbaj u Nabrđu, dolazili su i dragi gosti Hrvati, moji školski drugovi i kolege sa posla. Pamtim Brenka sa ostrva Murter, rođenog Zagrebčanina Gala, Ivicu iz Osijeka, rođenog u Lici... Ivičin brat je bio ustaša. Poginuo je u sukobu sa četnicima. Ivica nije bio ustaša.

Srbi prečani su svoje kolektivno iskustvo precizno saželi u izreku: „Nisu svi Hrvati ustaše. Sve ustaše su Hrvati.”

Istina je da ni svi Srbi nisu bili četnici. Daleko od toga. Štaviše, nisu ni svi četnici bili Srbi. U četničkim redovima je bilo Slovenaca, Jevreja, Čeha, Italijana i Hrvata... Ing. Vladimir Prodavec, sin potpredsednika Hrvatske seljačke stranke, na pitanje zašto je četnik, odgovorio je kratko i jasno: „Četnici su jedini protivnici nacizmu i komunizmu.”

Još nekoliko reči o kolegama iz JNA. Država se raspala, raspala se i njena „narodna armija.” Jedan broj oficira koje poznajem, ušao je u postrojbe hrvatske vojske. Ja ih razumem. Oficiru je mesto u svom narodu. Ali, ako su činili zločine ili ih po liniji komandovanja nisu sprečavali, to je neoprostivo. U novoj hratskoj državi, devedesetih godina dvadesetog veka, nastala su nova stratišta za Srbe. To nije više crkva u Glini, Jadovno na Velebitu ili Donja Gradina jasenovačka. Nikla su nova gubilišta. Navodim samo najpoznatija: Paulin Dvor, Pakračka poljana, Lora u Splitu. Pljačke, paljevine, progoni, pokršćavanje – sve se ponovilo, samo na perfidnije načine. „Sve je isto, samo njega nema,” – poglavnika dr Ante Pavelića.

Gospodine, u kritici „Bega iz jasenovačkog pakla” ni jednom rečju niste otkrili čitaocu ko su begunci i zašto beže. Gotovo da ste se pitali: „Šta im bi da beže?!” Napravili ste i materijalnu grešku: ja nisam bio u „dječjem domu” u Zagrebu. Moja sestra Gordana i ja, bili smo u Logoru za srpsku decu u Zagrebu. Na kapiji je stajala naoružana straža, kapija se otvarala samo kada je kamion dovezio građu za proširenje mrtvačnice.

Istina je, u napise ove vrste ne unosim izvorne dokumente. Srbima oni nisu potrebni. Oni znaju šta se dogodilo i šta se sada događa Srbima u Hrvatskoj. Verujem da većina hrvatskog pučanstva ne zna šta se dogodilo Srbima 1941. i 1991. godine u njihovoj državi. „Srbijanska pera” ne čitaju. Hrvatski povjesničari o stradanju Srba ne pišu i ne govore. Da hoće, mogli bi da obaveste javnost da su još uvek žive hiljade svedoka genocida NDH i stotine hiljada svedoka zločina iz 1990-ih, i da ti svedoci ne mogu da dozvole da se zaboravi šta su preživeli niti mogu da dopuste da budu zaboravljeni svi oni koji te užase nisu uspeli da prežive. Isto tako, kao istoričar, trebalo bi da znate da postoji obilje svih vrsta dokumenata trostrukog genocida NDH nad Ciganima, Jevrejima i Srbima u arhivima same Hrvatske, u arhivima tadašnjih saveznica NDH – Nemačke i Italije, baš kao i u arhivima država antifašističke koalicije, u Srbiji, SAD i drugima, arhiva zaplenjenih tokom oslobađanja Evrope od istrebljivača čitavih nacija. Te arhive istražuju nove generacije istoričara i objavljuju stalno nove i nove knjige na temu o kojoj mi ovde raspravljamo. Zadržaću se na dve takve knjige. U knjizi „*Visions of Annihilation: The Ustasha Regime and the Cultural Politics of Fascism, 1941–1945,*” njen autor Rory Yeomans „analizira kako je ustaški pokret koristio kulturu da pobudi radikalna nacionalistička osećanja i legitimizuje svoju politiku genocida. Autor pokazuje kako je ustaški režim mobilisao pesnike, romanopisce, filmske stvaraoce, likovne umetnike i intelektualce kao propagandiste i vizionare utopijskog društva, dok su novine, radio, i govori zvaničnika pozivali na proterivanje, proganjanje ili uništenje „tuđinskih” i „neprijateljskih” populacija i čišćenje nacije.” U svojoj knjizi „*Croatia Under Ante Pavelic: America, the Ustase and Croatian Genocide*” njen autor Rob McCormick koristi do sada neobjavljivane dokumente iz američkih arhiva i pokazuje kako je ekstremni nacionalizam doveo do genocida i kako je hladni rat omogućio da Ante Pavelić i družina izbegnu odgovornost za stravične zločine. On piše da ustaše ostaju teško nasleđe unutar hrvatskog društva, delom zahvaljujući i Pavelićevom posleratnom političkom delovanju u egzilu u Latinskoj Americi. Kao što vidite, genocid NDH ne može da se zatvori u granice „srpsko-hrvatskih odnosa” i pisanje o njemu nikad nije bilo stvar samo „srbijanskih,, pera.

Aleksandar Jovanović

*

Cijenjeni!

Kad se obraćate glavnom uredniku Zbornika Muzeja Đakovštine, a ja sam taj, red je da Vam upravo ja i odgovorim. Naime, od vremena kada je osmišljena sadašnja struktura Zbornika Muzeja Đakovštine, a to je od 4. broja objavljenog 1997. godine, zamišljeno je da se Zbornik ograniči isključivo na radove o Đakovu i Đakovštini, a da u tada novopokrenutoj rubrici *Ocjene i prikazi* nastojimo čitateljima skrenuti pozornost na publikacije različitih autora u kojima se, na ovaj ili onaj način, obrađuju teme vezane za pojedine aspekte prošle stvarnosti našega zavičaja. Kao čovjek koji ste rođenjem vezani za Đakovštinu, a u knjizi *Iščupani koreni Velikog Nabrđa* o jednom aspektu povijesti Đakovštine i pišete, smatrali smo primjerenim čitateljima Zbornika ukazati na vaš rad. To je učinjeno u dobroj namjeri, a u skladu s uređivačkom politikom Zbornika koja ide za tim da se u njemu predstave sve recentne monografije vezane za povijest Đakova i Đakovštine.

Oko objavljivanja prikaza *Iščupanih korena Velikog Nabrđa* u Uredništvu nismo imali nikakvih dvojbi. Dvojbi je bilo oko prikaza knjige *Beg iz Jasenovačkog pakla*. Dok je dr. Geiger, isti onaj čiji Vam se osvrtno na knjigu ne sviđa i s kojim želite polemizirati, na tome gotovo inzistirao, smatrao sam da tu knjigu u Zborniku Muzeja Đakovštine ne bi trebalo predstavljati, i to isključivo s toga što je sadržajno izvan zacrtanih gabarita osnovne uređivačke politike. Iskreno mi je žao što napisanu kritiku niste doživjeli kao poticaj za preispitivanja vlastitih pozicija. Tu ponajprije mislim na kritičku valorizaciju izvora na kojima je Vaša argumentacija zasnovana, kao uostalom i na kut iz kojega stvari sagledavate. A taj kut, koji Vas kao znanstvenika dovodi u pitanje, najbolje se manifestira u vašoj konstataciji kako Srbima nisu potrebni izvorni dokumenti jer da oni znaju „što se dogodilo i što se sada događa Srbima u Hrvatskoj”.

Nakon tako sročene konstatacije svaka daljnja polemika, na koju pozivate, uistinu se čini deplasiranom. Čak što više, bojim se da bi ona dodatno kontaminirala i onako desetljećima kontaminirani prostor unutar kojega se vode rasprave o hrvatsko-srpskim odnosima. U tome, a uz moju punu podršku, dr. Geiger ne želi sudjelovati.

Mr. sc. Borislav Bijelić